

УДК 025.85:002.2

**RARE EDITION OF THE XIX CENTURY BYZANTINE ENAMEL FROM
THE V. STEFANYK LNNBU FUND****РАРИТЕТНЕ ВИДАННЯ XIX СТОЛІТТЯ “ВІЗАНТІЙСЬКІ ЕМАЛІ” З ФОНДУ
ЛННБУ ІМЕНІ В. СТЕФАНИКА****Dzendelyuk L. S. / Дзендзелюк Л. С.***head of the department / завідувач відділу*

ORCID: 0000-0002-6090-3776

Lyoda L. M. / Льюда Л. М.*j.r.f. / м.н.с.*

ORCID: 0000-0003-1797-7320

*Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk,**Lviv, Stefanyk, 2, 79005**Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,
Львів, Стефаника, 2, 79005*

Анотація. Незважаючи на сучасні тенденції надання користувачам бібліотек інформації в електронній формі, незамінним залишається матеріальне вивчення джерел рукописної чи друкованої спадщини. Аналіз конструктивних характеристик, оцінка методів творення давньої книги можливі при детальному розгляді матеріальних складових. Для цього необхідно подбати про належні експлуатаційні властивості фондових одиниць, а також про збереження їх автентичності. При необхідності реконструкції окремих елементів реставратор вибирає шлях найменшого інвазивного втручання. На досвіді застосування нетрадиційного матеріалу (тунту для картону) для заповнення втрат шкіри оправи рідкісної книги кінця XIX століття показана можливість реконструкції декоруючого тиснення і повернення естетичної цілісності раритету. Для покращення фізико-механічних властивостей форзаців показаний шлях їх реконструкції при збереженні оригінальних фрагментів.

Ключові слова. Рідкісна книга, шкіряна оправа, реставрація, реконструкція форзаца, реконструкція тиснення, М. Кондаков, О. Звенигородський, візантійські емалі.

Вступ

В умовах розвитку сучасного інформаційного простору зростають бібліотечні вимоги щодо якісного обслуговування користувачів бібліотек. Сьогодні читач отримує необхідну інформацію у цифровій (текстовій), а також в традиційній (матеріальній) формі. Остання, крім текстового наповнення, додатково дозволяє вивчити архітектоніку стародавніх пам'яток писемності та друку, розглянути конструктивні особливості, розкрити технічні прийоми творіння, тестувати матеріальні складові раритетів. Для отримання достовірних даних важливо, щоб досліджувані матеріальні об'єкти повністю зберігали або відтворювали автентичність і мали належні експлуатаційні властивості. Не завжди умови зберігання документних пам'яток сприяли підтримці їхнього належного стану. Набуті протягом століть ушкодження чи руйнування сьогодні вимагають “лікування”. Реставраційному втручанням передують розробка індивідуальних програм, підбір відповідних консерваційно-реставраційних заходів із застосуванням як традиційних, так і нетрадиційних матеріалів та підходів, що включають специфічні, іноді інноваційні, методи реконструкції.

На прикладі рідкісної книги XIX століття, виданої в Санкт-Петербурзі, розкриємо отриманий нами позитивний досвід, акцентуючи увагу на реставрації оправи.

Основний текст

Реставраційним об'єктом стала цінна раритетна книга "Візантійські емалі. Збірка О. Звенигородського" 1892 р. видання, яка є фондовою одиницею відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника. Книга присвячена дослідженням історії візантійського мистецтва і містить науковий опис унікальної колекції візантійських емалей X-XI століть, укладений провідним російським візантієзнавцем, професором Санкт-Петербурзького університету М. П. Кондаковим та німецьким ученим А. Шульцом.

Наклад книги становив лише 600 примірників: по 200 російською, французькою та німецькою мовами. У нашій бібліотеці зберігається два екземпляри цієї рідкісної книги. Відомо, що аналогічні книги зберігаються у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. М. Каразіна.

Книга вирізняється дивовижною розкішністю, вражає нетрадиційним творчим підходом до художньо-поліграфічного оформлення, ініціатором якого став сам колекціонер і меценат О. В. Звенигородський. Ілюстрації виконали найкращі петербурзькі графіки, гравірувальні роботи здійснювалися під керівництвом В. В. Мате, поліграфічні роботи – під наглядом прославленого художнього критика В. В. Стасова. Для видання був спеціально розроблений шрифт, що нагадує устав Остромирового Євангелія. Інші декоративні прикраси книги (ініціали, заставки та кінцівки) повністю імітують стиль оформлення давніх рукописів. Усі оздоблювальні роботи виконано за особливим індивідуальним замовленням. Відомо, що всі кліше малюнків після друку книги було знищено, тож повторний тираж був неможливим. Для книги використані найкращий для того часу щільний папір, виготовлений у Страсбурзі, шовк для суперобкладинки та закладки зроблені на московській фабриці Сапожнікова, ілюстрації виконані літографським закладом Августа Остеріта у Франкфурті-на-Майні. Наклад книги російською мовою вийшов із друкарні М. Стасюлевича. Історичні відомості про створення кодексу ґрунтовно викладені в інтернет-просторі.

Формат книги становить 37 x 28x 7,6 см. Особливу ошатність фоліанту надає бездоганна дворівнева оправа. Книга покрита світлою шкірою, декорована комбінованим тисненням, що робить її рельєфною та виразною. Форзаци та обрізи кодексу прикрашає золочений різнокольоровий візантійський орнамент. На першому аркуші видання міститься присвята Олександрю III. Художнє оформлення виконано архітектором І. П. Ропетом. У кінці книги розміщено двадцять вісім ілюстративних аркушів із зображенням емалей віддрукованих хромолітографським способом.

Видання не надходило в продаж, усі його екземпляри були подарункові, нумеровані й підписні. Книгу розсилали переважно "коронованим особам,

відомим вченим і видатним книголюбам”. Екземпляри, які випадково потрапили на ринок продавалися за дуже високою ціною – 1000 рублів золотом. У небагатьох примірниках, які О. В. Звенигородський власноруч дарував близьким і друзям, був доданий його портрет – дереворит роботи В. В. Мате. До них відноситься і наш екземпляр.

Передреставраційні обстеження вказували, що наш примірник книги перебував у несприятливих умовах. Це суттєво позначилося на стані його збереження: всередині книжкового блоку і на шкірі оправи видимі сліди мікологічних уражень, на форзацах – великі плями від затікання, а також від розвитку мікроміцетів і, як наслідок, деструктурований папір з суттєвою втратою фарбового шару. Мікодеструкція глибоко пронизала аркуші щільного паперу книжкового блоку. Неестетичне розгалуження сітки міцелію грибів, втрата фарбового шару, надмірна крихкість і ламкість “високоякісного” паперу вказували на серйозні зміни. Постраждала й шкіра, особливо на нижній кришці оправи в ділянці середника, де був зруйнований і втрачений великий фрагмент тиснення. Відбулося розшарування покриття, розриви на кантах кришок і корінці оправи, втрата фарбового шару. Відставання (відклеювання) від картонної основи бордюрних стрічок, декорованих золотим тисненням на контрастних вставках з чорної шкіри, свідчило про нестабільність вологісно-температурного режиму умов перебування книги. Як наслідок – втрата елементів цього інтарсійного декору.

Реставраційні роботи по порятунку раритетного видання, поверненню йому естетичних і експлуатаційних властивостей були проведені у три етапи: консервація книжкового блоку, реставрація шкіряного покриття і реконструкція втрачених частин.

Інтролігаторські роботи охоплювали консерваційний блок заходів: дезінфекцію здійснено 70%-ним розчином спирту; закріплення лусочок шкіри – 3%-ним розчином метилцелюлози; очищення і пластифікацію – бальзамом для шкіри “Maroquin” фірми “Chris”; реновацію клейового з’єднання інтарсійних елементів – композицією борошняного і ПВА клеїв у співвідношенні 1:1; усунення деформації кришок завдяки витримці їх під пресом після неодноразового віддаленого зволоження. Зважаючи на те, що вся площа покриття оправи декорована мереживним тисненням, заглибленим у картонну основу, то ділянки з втраченою шкірою заповнили нетрадиційним матеріалом, уникаючи демонтажу шкіри. Таким матеріалом слугував ґрунт для картону італійської фірми “Maimeri” серії “Idea medium”. Його наносили за допомогою шпателя, повністю заповнюючи лауну. Пластичність цього матеріалу дозволила органічно вирівняти поверхню і нівелювати перепад висот на площині кришки, а також зашпаклювати дрібні тріщини, які утворилися внаслідок пересихання шкіри. Висохлий ґрунт піддавався різьбі, прекрасно сприймаючи різець. Це дозволило легко імітувати тиснення, відновити втрачений малюнок на середнику нижньої кришки оправ. Реконструкція малюнку була здійснена завдяки копіюванню його з іншого примірника цього ж видання. Естетичної довершеності оправа набула після тонування її золотою фарбою різних відтінків.

Втрачені інтарсійні бордюрні елементи верхньої кришки оправи були замінені новими, на яких вручну відтворено малюнок відповідно до наявних збережених штампів. При цьому передача об'єму і максимальна схожість з оригіналом завдячують використанню декількох відтінків золотої фарби.

Для реконструкції форзаців використали комп'ютерні технології. Фотографію збереженого сильно зруйнованого форзаца обробляли в програмі CorelDraw. Виконали трасування – переведення растрового зображення у векторне. Оскільки спостерігалася велика втрата необхідних елементів, а також відсутність чіткості й симетричності, то ручним способом з окремих оригінальних фігур створили фрагмент ідентичного автентичного узору, в якому всі складові залито кольором. З утворених елементів сформували квадрат для рапортної композиції. Застосовуючи допоміжні лінії, створили сітку, яка слугувала основою для укладання скопійованого утвореного квадрата. Помноженням останнього сформовано нову рапортну композицію – стовбець вертикального вкладання, який став остаточним копіювальним елементом. На завершення створено рамку, аналогічну до оригінальної за композицією, конструкцією і кольором, яка гармонійно доповнила форзац. Таким чином отримано цифровий проєкт реконструйованого рисунка для створення нових аркушів. Наявність міцних нових форзаців, які несуть фізико-механічне навантаження, а також присутність реставрованих деструктованих автентичних форзаців дозволили забезпечити збереженість кодекса в цілому.

Заклучення і висновки.

Було розглянуто аспекти творення визначної пам'ятки друку кінця XIX століття, її характерні особливості художньо-технічного оформлення, а також розкрито поетапний шлях консерваційно-реставраційних заходів, які сприяли збереженню і забезпеченню автентичності архітектоніки кодекса як об'єкта для наповнення джерелознавчої бази дослідників.

Були отримані важільні результати щодо застосування інноваційного методу заповнення лакун на шкіряному покритті оправи з можливістю подальшої реконструкції тиснення. Показано шлях комп'ютерної реконструкції рисунку у візантійському стилі на форзацах раритетної книги.

Таким чином продовжено життя раритетному виданню, яке є видатною пам'яткою поліграфічного мистецтва кінця XIX століття, але й сьогодні не втратила своєї значимості. Здобутий нами досвід з усунення пошкоджень оправи рідкісної книги без демонтажу, а також шлях повернення естетичної цілісності книги може слугувати вектором для реставраторів книг при здійсненні подібних робіт.

***Abstract.** Despite the current trends in the delivery of information to library users in electronic form, the material studying of sources of handwritten or printed writing remains indispensable. Analysis of design characteristics, assessment of methods for creating an ancient book are possible with a detailed examination of the components. It is necessary to take care of the proper operational properties of the stock units, as well as the preservation of their authenticity. The restorer chooses path of the least invasive intervention if he needs to reconstruct individual elements. Based on the experience of using an unconventional material (substrate for cardboard) to replenish losted skin of a rare book binding of the late XIX century, the possibility of reconstructing*

embossing and returning aesthetic integrity to the rarity is shown. To improve the physical and mechanical properties of endpapers, the way of their reconstruction is shown while preserving the original fragments.

Key words: rare book, leather binding, endpaper reconstruction, stamping reconstruction, N. Kondakov, A. Zvenigorodsky, Byzantine enamels.

Стаття підготована в рамках Програми “Архівний фонд ЛННБУ імені В. Стефаника як джерело поліетнічної культурної спадщини”

Стаття відправлена: 28.11.2021 р.

© Дзендзелюк Л.С.